

ПРИКАЗИ

Мишо Лековић: ОФАНЗИВА ПРОЛЕТЕРСКИХ БРИГАДА У ЛЕТО 1942. ГОДИНЕ

Војноисторијски институт има у плану да ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945. обради у 16 монографија. Друга по реду од тих монографија и једна од двије до сада издате јесте књига Миша Лековића „Офанзива пролетерских бригада у лето 1942“. У њој је, на око 660 страница, праћен стодневни рад групе првих пролетерских бригада које су средином 1942. године са подручја Зеленгоре прешле у офанзиву ка западној Босни. Гледано по бројности снага и времену трајања догађаја о којима је ријеч, могло би се препоставити да је то сувише обиман рад. Али значај ових догађаја ипак у пуној мјери оправдава напор писца да ток збивања тако детаљно истражи и освијетли.

У уводу књиге дат је кратак преглед војно-политичке ситуације крајем прољећа 1942. године, када су се, последице завршетка тзв. треће офанзиве, партизанске снаге под непосредном командом Врховног штаба нашле на беспутном и у свему оскудном подручју тронеће Црне Горе, Херцеговине и Босне. Вишемјесечним борбама исцрпене, без хране и без муниције и иначе слабо наоружане, оне су ту неочекивано остале ван домаћаја непријатеља. Према споразуму са властима НДХ, Италијани су почели да се повлаче у приобално подручје, препуштајући знатну територију Босне и Херцеговине усташко-домобранским посадама. Тај предах Врховни штаб је искористио за организационо сређивање својих јединица: формирао је 3, 4. и 5. пролетерску бригаду и Херцеговачки

партизански одред од снага повучених из Санџака, Црне Горе и Херцеговине. Заједно са 1. и 2. пролетерском бригадом то је, за оне прилике, била импозантна снага од око 5.000 елитних бораца, за које је друг Тито с правом говорио да ће бити страх и трепет за непријатеља када крену у једном правцу. Те његове ријечи с краја маја ускоро су се обистиниле.

Од три могућа правца покрета ових снага — ка Србији, источној или западној Босни — Врховни штаб је изабрао овај посљедњи и уједно најпогоднији. У западној Босни, сусједним областима Хрватске и у Словенији устанак је био у успону, а долазак Врховног штаба и његове оперативне групе тај процес је могао само да поспјешује и убрза. Тако је, последице кратких али интензивних припрема, 24. јуна предузет историјски марш са подручја Зеленгоре, којим је отпочела ова офанзива пролетерских бригада. Само су 5. пролетерска бригада и Херцеговачки партизански одред остављени на Зеленгори, ради заштите збјегача и болнице Врховног штаба, са око 150 рањеника.

Ток офанзиве у књизи је обрађен у четири главе. Прва обухвата прелазак преко комуникације Сарајево — Мостар; друга продор у долину Врбаса и прозорску котлину; трећа развој офанзиве ка Босанској крајини и Далмацији, а четврта — проширење дјелова ка Вањој Луци, Јајцу и Травнику.

Непријатељ, додуше, није био увјерен да је у трећој офанзиви уништио партизане, али није вје-

ровао ни да је њихова снага таква да у догледно вријеме може представљати неку непосредну опасност. Утолико теже му је пала крупна диверзија коју су пролетерске бригаде 3—7. јула извршиле на прузи Сарајево — Мостар. У том нападу на пругу, извршеном на распону од 62 километра, почев од Хаџића (на домаћу Сарајева) па до Раме, на много мјеста пруга је порушена, станичне зграде и уређаји су уништени или теже оштећени, а такође и возни парк. Непријатеља је нарочито тешко погодило рушење моста на потоку Лукач и тешко оштећење возног парка подешеног за зупчану жељезницу уз Иван-планину, због чега је ова пруга мјесецима била неупотребљива, чиме је озбиљно поремећено снабдијевање непријатељских гарнизона и искоришћавање бокситне руде у Херцеговини.

Аутор је детаљно приказао припреме за ову диверзију, до тада највећу у једногодишњем партизанском ратовању. Он је при том пропратио све мјере како наших тако и непријатељевих команди; поред очигледних успјеха истакао је и грешке и заблуде једне и друге стране. Приближавање бригаде Сарајево подстакло је непријатеља да организује противнапад у рејону Трнова. То је учинио са закашњењем од два дана, а бригаде су у међувремену нападе недовољно заштићену пругу. Али он исто тако истиче и недостатке партизанских команди, нарочито 2. и 4. бригаде, које су прешле пругу а да не изврше довољно радикално рушење мостова и неких других објеката на њој.

И поред свих недостатака које аутор не пропушта да изнесе, рушење пруге, а затим ослобођење Коњица, Прозора, Шћита и Горњег Вакуфа представљали су крупне успјехе на почетку офанзиве. Они су значили велико охрабрење за све патриотске снаге а, с друге стране, изазвали су озбиљну забринутост окупаторских, а нарочито усташко-домо-

бранских команди и цивилних власти, још неучвршћених у гарнизонима које су Италијани напуштали или већ били напустили.

За наставак офанзиве постојали су веома повољни услови. Нијемци су само жељели да партизанима спријече продор преко демаркационе линије у своју окупациону зону; Италијани се нијесу могли враћати у већ напуштене гарнизоне, јер су на захтјев Нијемаца дио својих снага морали слати на Источни фронт; усташе и домобрани, суочени с порастом покрета у Хрватској и Срему, нијесу имали довољно снага до ојачају све своје гарнизоне који су се нашли на удару пролетерских бригада. Врховни штаб је оцјењивао ситуацију као повољну, али ни он ни штабови бригада нијесу имали довољно података о непријатељу, што се показало у даљем дјејству бригада.

Послије диверзије на прузи, група пролетерских бригада је дјејствовала подвојеним снагама. Сјеверна колона (2. и 4. бригада) упућена је преко Горњег Вакуфа ка Бугојну и Доњем Вакуфу, а јужна (1. и 3. бригада) преко Прозора и Шћита ка Дувну, Шујици и Ливну.

Разматрајући подробно рад ове двије колоне а и непријатеља на знатно ширем подручју, писац нас уводи у ситуацију и обостране планове; из недостатка података о правом стању ствари код непријатеља, обје колоне у знатној мјери респектују противника. То доводи до успоравања темпа напада, устињавања снага њиховим развлачењем на више праваца и, нарочито сјеверна колона неспретним радом и закашњавањем допушта непријатељу да појача и одбрани своје гарнизоне у Бугојну и Доњем Вакуфу, мада је постојала могућност да се ова мјеста брзо ослободе.

Међутим, у анализама и разматрањима, поред субјективних слабости, аутор потпуно реално разматра све околности које су утицале на недовољну ефикасност наших снага: непознат терен, не-

довољан број сарадника с терена, недостатак техничких средстава везе, тогоспрафских карата итд. — све је то онемогућавало командантима да правовремено уоче све слабости непријатеља и да их потпуно искористе.

Пошто је јужна колона ослободила Шујицу и Дувно, крајишке јединице Гламоч а далматинске масив Биокова, створена је компактна слободна територија између Уне, Сане, Кључа, Мркоњић-града, Јајца и Бугојна па до Раме и масива Динаре, на којој су, као усамљена острвца, стајали непријатељски гарнизони Ливно и Купрес. Што је нарочито било значајно, на овој територији дошло је до повезивања снага оперативне групе Врховног штаба са крајишким и далматинским партизанима и Врховног штаба са оперативним командама са тих подручја. Све је то било од великог значаја за даљи полет устанка у западној Босни, Хрватској и уопште у свим западним крајевима наше земље. Ослобођењем Ливна та веза је постала још боља и непосреднија. Неуспјеси на Купресу нијесу спријечили даље извођење офанзиве; то су показале борбе за ослобођење Мркоњић-града, затим борбе на Мањачи и, на крају, ослобођење Јајца, чиме је крунисана офанзива пролетерских бригада у чијој су завршној фази активно судјеловале крајишке и далматинске јединице, и која је оправдала сва очекивања Врховног штаба и Централног комитета КПЈ.

У закључку су комплексно дати резултати офанзиве пролетерских бригада и истакнут њен далекосежни значај за пребројавање привремене кризе, која је пријетила да успори даљи ток и размах ослободилачке борбе. Преношењем тежишта борбе у западне крајеве земље створена је пространа слободна територија, а затим и крупне војне формације, дивизије и корпуси. Посебно су истакнути значајни резултати политичке природе: јачање братства и јединства наших народа, даљи

развој и учвршћивање народно-ослободилачких одбора, коме је успједило и стварање АВНОЈ-а. И, на крају, у закључку је указано на шири значај офанзиве, чији су успјеси и резултати уздарили позиције окупатора и квислинга у земљи, изазвали забринутост њихових врховних команди, које су, стога, убрзо отпочеле припреме за велику операцију против НОВЈ, с циљем да униште „Титову државу“ и коначно ликвидирају југословенско ратиште.

Књига је снабђена исцрпним регистрима: личних имена, географских назива, војних јединица, установа и осталих појмова; затим пописом извора и литературе и прегледима документарних фотографија и скица. Изузетно драгоцјен прилог представља списак бораца 1, 2, 3. и 4. пролетерске бригаде погинулих и несталих у току офанзиве. Без обзира на то што овај списак, како и аутор претпоставља, вјероватно није потпун, а у понечему можда ни сасвим тачан, он је резултат поштеног напора писца да се и овим путем одужи жртвама офанзиве.

Ови догађаји су и до сада представљали тему запажених радова у нашој историографији и у цјелини и појединачно. Али се са сигурношћу може рећи да су своју цјеловиту и темељиту обраду добили тек у овом раду.

Прво што читалац може да уочи јесте завидна уједначеност квалитета појединих дијелова ове књиге, како у погледу детаља при реконструкцији догађаја тако и у погледу документованости, начина обраде и анализе. Аутор је уложио велику стрпљивост и жар истраживача да би прикупио исцрпну грађу и наших и непријатељских јединица. Он је проучио више хиљада докумената, разне чланке, хронике, студије, објављене и необјављене дневнике и стенографске билешке, консултовао је многе учеснике, руководиоце и борце пролетерских бригада и обилазио сва мјеста на којима су борбе вођене. То му је омогућило

да у свим фазама офанзиве детаљно размотри планове и намјере једне и друге стране и ток дјестава, не ипоштајући ниједан карактеристичан детаљ. О обиљу извора и обиму истраживачког рада аутора свједочи и богат научни апарат, а и цитати докумената којих је, додуше, бар у основном тексту, могло бити и мање. Можда ће тако детаљна реконструкција догађаја читаоца некад заморити, али у цјелини гледано — то је напор који узвраћа сазнањем. Утолико више што веома добар стил даје књизи драж лектире за врло широк круг читалаца.

Друга битна карактеристика књиге је у видљивом начину писања да материју што је могуће објективније представи, и то не само кад су у питању наше јединице и појединци, њихови успјеси, подвизи или грешке, већ и кад је у питању непријатељ — смјелост и умјешност његових јединица, команди и појединаца с мјером и објективношћу такође су довољно исцрпно истакнути.

Свака значајнија акција пропраћена је одговарајућом анализом и закључком. Они готово увијек складно произилазе из самог тока догађаја, одмјерени су и логични. Понедје, пак, анализе и закључци су дати уз разматрање планова појединих акција, нарочито тамо гдје су грешке команди у току процјене ситуације проузроковале негативне последице. Мада им се ни тада готово нигдје не може спорити објективност, ипак читалац понекад има утисак да аутор прејудичира ствари, дајући оцјене прије него што нам је приказао ток догађаја.

Ова књига ће у великој мјери послужити као користан приручник војним старјешинама и историчарима, прије свега за изучавање тактике првих партизанских бригада: за изучавање организације марша, диверзија, засједа, ноћних напада, напада на насељена мјеста, напада на индустријске објекте, уличних борби, борби у сусрету, у шуми итд. У њој се може пратити развитак једи-

ница, начин како су оне стицале нова знања користећи сопствена и туђа искуства, обим ангажовања виших команди (друг Тито је лично учествовао у извиђању на пружи) и препуштање иницијативе млађима, зависно од ситуације и конкретних потреба.

Читалац, дакле, може само да пожели да се и у свим планираним монографијама Војноисторијског института овако детаљно истраже и презентирају јавности догађаји из НОР-а. То би значило да би војни аспект нашег рата био тако потпун, да би на бази тих монографија могле успјешно да се стварају синтетичке јединице, за којима се у нашој научној јавности, а и иначе, осјећа велика потреба.

Недостатком књиге сматрамо то што у њој није нашао мјеста рад 5. пролетерске бригаде и Херцеговачког партизанског одреда од 24. јуна па до њиховог доласка код Прозора, почетком августа. Писац се, додуше, у неколико наврата осврће на њихово присуство на Зеленгори и пробијање к Прозору, али то чини узгред, само онолико колико је то утицало на дјествова осталих бригада и на реговање непријатељевих штабова. Међутим, дјествима ових двију јединица у том периоду требало је посветити више пажње и реконструисати их онако као што је то учињено приликом обраде дјества осталих пролетерских бригада. Јер, ове двије јединице су чиниле дио Оперативне групе Врховног штаба. То што су привремено остале на Зеленгори не мијења ништа на ствари, пошто су као заштита збјега и болнице Врховног штаба имале задатак нимало мање деликатан од задатака било које друге бригаде. А њихов поскрет од Зеленгоре до Прозора био је чак много тежи од покрета осталих бригада из Оперативне групе Врховног штаба.

При анализи рада бригада у току диверзије на пружи, аутор је о 2. и 4. бригади дао и један, по нашем мишљењу, необјективан, а у сваком случају недовољно убје-

дљив суд. На страни 105. он, на име, каже: „Јединице су могле — а то је било тако очигледно — задржати се на пружи још дан-два, неузнемираване од непријатеља, и то време искористити за темељитија рушења“. Да ли је тада то стварно било „тако очигледно“? По нашем мишљењу — није. Двије бригаде су биле на домаку Сарајева, великог гарнизона, у коме је било Нијемаца, усташа, домобрана, а око града четника и муслиманске милиције; непријатељ је располагао авијацијом, оклопним возовима и артиљеријом, а међу партизанима о његовој снази и могућностима, које — то се данас зна — стварно нијесу биле велике, онда нико поуздано ништа није знао. И природно је што су прецењиване.

При анализи неуспјеха на Купресу можда је требало нешто више рећи о систему командовања, које је озбиљно подбацило. Код јединица, учесника напада, било је више чланова Врховног штаба, али они нијесу дјеловали јединствено, нити се у потребној мјери осјећао њихов утицај на ток догађаја.

Штабови бригада и батаљона поименично су наведени у фусотама, у првом дијелу књиге. Касније, партизански команданти и друге старјешине и борци ријетко и изузетно се помињу, чак и кад се нарочито истакну, гину или би-

вају рањени, док се усташки, четнички и домобрански старјешине наводе поименично и у основном тексту.

Иако је у погледу композиције књига сасвим добра, ипак је због пребацивања јединица с једног на други правац дошло до мјестимичног понављања, истина — у малом обиму, али је изгледа и то било могућно избјећи.

У борбама према Имотском помиње се Херцеговачка бригада, а затим у борбама око Купреса, које иначе временски претходе онама ка Имотском — Херцеговачки одред, па се тек касније говори о формирању бригада. У ствари, требало је рећи о формирању бригада онда кад се она у књизи први пут помиње.

Скице су у књизи врло прегледне и технички добро урађене, али, грешком техничког уредника, најчешће нијесу стављене на право мјесто, тј. нијесу свуда на крају текста на који се односе, одакле би читаоцу највише користиле.

Али сви ти недостаци, можда још покоји ситнији, не могу озбиљније умањити несумњиве квалитете ове књиге. Захваљујући својој исцрпности, квалитету обраде и објективности — она се без сумње уврстила у ред најбољих остварења које ми о НОР-у до сада уопште имамо.

Митар Ђуришић

НЕРЕТВА — Зборник радова, књ. 1, 2, 3.

Војноиздавачки завод ЈНА, Београд 1965.

Ослободилачки рат и револуција народа Југославије 1941—1945. године предмет су све већег интересовања како историјске науке тако и јавности. И мада се из године у годину појављује више књига на ту тему, интересовање за НОР у Југославији се не смањује. Природно је да о томе пишу у првом реду учесници НОР-а. С једне стране, то је и њихов дуг према свим онима који су остали на тим трновитим стазама славне

прошлости, дуг према онима чије мисли и идеје нису умрле са њиховим физичким нестанком. На другој страни, учесници као освјечени посматрачи догађаја доста истинито ће их оживети и покољенима оставити њихову аутентичну слику, из које ће она црпи сти снажне сокове.

Разноврсност написа учесника НОР-а насталих од аутора разних склоности и занимања, као и степена образовања, пружа исцрп-